

Västmanlands läns museum
Kulturmiljö Rapport B
2012:B12

Söderhammar

Omläggning av tegeltak

Antikvarisk medverkan

Ramnäs bruk 8:1
Ramnäs socken
Västmanlands län

Lisa Skanser

Söderhammar Omläggning av tegeltak

Antikvarisk medverkan

Ramnäs bruk 8:1
Ramnäs socken
Västmanlands län

Länsmuseets dnr: VLM 110123

Lisa Skanser

Utgivning och distribution:
Västmanlands läns museum
Karlskatan 2, 722 14 Västerås
Tel 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

© Västmanlands läns museum 2012

Omslagsfoto: Vlm_kmvLS-1981

Foto: Fotografier tagna av Lisa Skanser och Fredrik Ehltun, Västmanlands läns museum.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01172.

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-39-5

Inledning

Ramnäs-Virsbo hembygdsförening ansökte hösten år 2010 om byggnadsvårdsbidrag för att renovera tegeltaket på den f.d. smedsbostaden Söderhammar vid Ramnäs bruk. Ansökan gjordes i samband med projektet "Hus med historia" som är en särskild satsning på hembygdsgårdarnas byggnader. Länsstyrelsen i Västmanlands län beviljade bidrag för åtgärden i beslut daterat 2011-04-07 dnr 434-4595-2010. Bidraget syftar till att säkra byggnadens fortbestånd på ett från kulturmiljösynpunkt korrekt sätt. Takarbetet utfördes sommaren 2011. För antikvarisk medverkan i ärendet utsågs Västmanlands läns museum. Antikvarisk expert var antikvarie Lisa Skanser som även sammanställt rapporten.

Byggnaden var en av ursprungligen sex arbetarbostäder som uppfördes utmed Bruksgatan. Idag finns endast Söderhammar och ytterligare en av dessa kvar. Byggnaden hyrs sedan 1995 av Ramnäs-Virsbo hembygdsförening. I samband med att hembygdsföreningen fick hyra byggnaden påbörjades reparationer interiört och exteriört, till en mindre del med hjälp av bidrag från Länsstyrelsen (Dnr 222-2402-96). Bl a återfördes byggnaden till äldre (troligen ursprunglig) exteriör färgsättning. Ett rum iordningställdes som skolmuseum och i en lägenhet, om ett rum och kök, återskapades en smedsbostad. På vinden har gamla verktyg och redskap samlats till en utställning. Byggnaden används ofta och regelbundet, som möteslokal och för olika aktiviteter.

Kartan visar byggnadens läge med röd ring. Utdrag ur digitala fastighetskartan från 2004 Skala 1:8000.

Historik

Den aktuella byggnaden kallas Söderhammar och är en f.d. smedsbostad uppförd för fyra familjer år 1897. Ramnäs bruk svarade för byggandet av arbetarbostäderna, vilket var en allmän sed vid bruket. Arbetarbebyggelsen grupperades kring industribyggnaderna och hamrarna och namngavs efter olika stångjärnshamrar på platsen. Då Söderhammar uppfördes var den en av flera smedsbostäder för bruket. Sex av dessa arbetarbostäder var placerade i två rader utmed ena sidan av bruksgatan. Idag finns bara två av de sex arbetarbostäderna kvar, den ena är den aktuella byggnaden och den andra ligger strax väster om Söderhammar men är helt ombyggt interiört. Nordväst om Schenströmska herrgården finns en grupp av arbetarbostäder kvar tillsammans med några villor för tjänstemän. Byggnaderna utformades med samma formspråk men var inte identiskt lika. Byggnadsåren varierar och det sista av de sex husen uppfördes troligen runt 1905. Storleken på byggnaderna, antalet lägenheter och storleken på dessa varierade också. Ett par av husen byggdes i ett och ett halvt plan, de resterande endast i ett plan. En del lägenheter bestod av ett rum och kök och andra endast av ett spisrum.

Byggnadsbeskrivning

Den aktuella byggnaden är en envånings byggnad med oinredd vind (som användes som sovutrymme för de skiftarbetande smederna under sommarhalvåret). På bottenvåningen finns fyra lägenheter med ett rum och kök, alla med separat ingång från gavlarna genom utbyggnader av trä. Enligt en tidigare beskrivning av byggnaden (som finns i VLM's arkiv, dnr 95:209-311) uppfördes bottenvåningen av slaggsten (s.k. slaggostar) och kolstybb i en "sandwichkonstruktion" (två parallellt murade slaggstenväggar där mellanrummet fyllts med kolstybb). Fasaderna är spritputsade med slätputsade hörnkedjor och fönsteromfattningar. Gavelrösterna är klädda med locklistpanel, liksom utbyggnaderna på gavlarna. I varje förstuga finns skafferi och en lucka i golvet till ett kylutrymme för livsmedel. Taket är täckt med enkupigt lertegel. Nocken är avtäckt med skivor av smidd järnplåt. Det bärs upp av en stolpverkskonstruktion och takstolar. Över rafterna ligger ett locktak av ramsågade och vatthyvlade furubrädor och bärläkten är spikad direkt i locktaket. På utbyggnadernas ligger plåt i skivtäckning.

*I bild syns Lennart Källman från hembygdsföreningen.
Foto från öster, Vlm_kmvLS-1982.*

Foto från sydväst, Vlm_kmvLS-1981.

Enkupigt lertegel ligger på bärläkt spikad i undertakets lockbrädor.
Vlm_kmvFE-13 visar en skadad panna och Vlm_kmvFE-9 visar taket under lerteglet.

Takkonstruktion. Vlm_kmvLS-898.

Fuktfläckar. Vlm_kmvLS-905 och Vlm_kmvLS-904.

Delar av virket i takutsprånget
var rötskadat. Vlm_kmvLS-915.

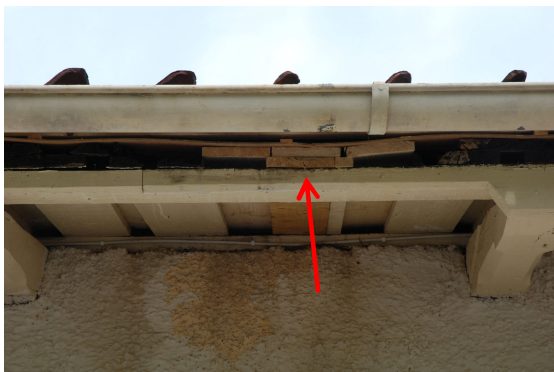
Skador

Tegelpannornas läge och kondition behövde ses över. Senast något gjordes var vid 1990-talets mitt då trasiga tegelpannor böts ut. Mindre fuktskador förekom på flera ställen i undertaksbrädorna pga att vatten trängde in. I takutsprången fanns rötskadat virke.

Byggnadsvårdsåtgärder

Tegelpannorna och plockades ned. Så många tegelpannor som möjligt återanvändes. Hembygdsföreningen önskade göra ett tillägg i konstruktionen genom att lägga en oljeboard mellan läkt och undertak för att på så sätt underlätta kommande års underhållsarbete. Tillägget innebar att taket byggdes upp några cm i förhållande till det tidigare utseendet. Ändringen godkändes av Länsstyrelsen i Västmanlands län. Oljeboard monterades och ny läkt spikades. Lerteglet lades tillbaka och komplettering gjordes med begagnat lertegel.

På västra takfallet var tre undertaksbrädor rötskadade och ersattes med nya brädor. Åtgärden gjordes utan samråd med antikvare och ur kulturmiljösynpunkt borde arbetet utförts på likadant sätt som det såg ut tidigare men så skedde inte. Eftersom åtgärden rörde en mycket liten del av taket godkändes ändå arbetet.

Nya undertaksbrädor i ett utförande som skiljer sig från förlagan. Vlm_kmvLS-1879.

Nya profilhyvlad fotbräda i kådrick kärnfura innan målning. Vlm_kmvLS-1979.

Fotbrädorna var delvis rötskadade och ersattes med nytillverkade brädor lika originalet. Brädorna ska målas med linoljefärg i likadan kulör som tidigare. Färgen fanns inte tillgänglig under den tid ställningen var uppe och föreningen beslutade att brädorna skulle målas 2012 istället. I avvaktan på målning ströks brädorna med en blandning av en del kokt linolja blandat med en del balsamterpentin. NCS-koden för den ljusbeiga kulören som brädorna skall målas i är S1010-Y10R. Pigmenten utgörs troligen av brun umbra eventuellt lite guldocker.

Nockplåt. Vlm_kmvLS-1877.

Smidd plåt var till övervägande del obehandlade till en början. Senare målades plåttak med en blandning av rå och kokt linolja tillsatt med färgpigment.

Nocken är täckt med obehandlad, smidd järnplåt i skivor. Plåten är troligen tillverkad lokalt. Godset i plåten är tjockt och uppvisar inte några rostangrepp. Frågan om behandling av plåten kom upp under arbetes gång strax innan arbetet skulle avslutas och ställningen nedmonteras. Eftersom plåten är en viktig del av byggnaden och järnplåt på tak historiskt sett behandlades med en blandning av rå och kokt linolja gjordes en sådan behandling.

Resultat

En bild tagen pånockplåten efter omläggningen visar att plåtskivorna gått isär i skarvarna. Eventuellt har detta skett i och med arbetet med tillägget av oljeboard, som krävde att takets tidigare läkt togs bort, ny läkt skulle fästas och tegel läggas tillbaka. Om detta inte åtgärdas kommer vatten rinna in i skarven. Läns museets rekommendation är att undersöka denna del av taket noggrant och åtgärda eventuella brister snarast.

I övrigt har takarbeten på Söderhammar skett enligt länsstyrelsens beslut och godkänns ur antikvarisk synvinkel.

Nockplåten. Vlm_kmoLS-1878.

Del av tak efter omläggning, Vlm_kmoLS-1983

Litteratur och källor

Västmanlands läns museums arkiv.

Administrativa uppgifter

<i>Västmanlands läns museums dnr:</i>	VLM 110123
<i>VO Kulturmiljö; projektnr:</i>	3-11-108
<i>Länsstyrelsen dnr:</i>	434-4595-2010
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Ramnäs Bruk 8:1
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Socken:</i>	Ramnäs
<i>Kommun:</i>	Surahammar kommun
<i>Ägare-beställare:</i>	Ramnäs-Virsbo hembygdsförening c/o Lennart Källman Bergslagsvägen 219 730 60 Ramnäs
<i>Entreprenör:</i>	MAT-BUD Matteusz Kolkowski c/o Rolf Garenhag Strömsvägen 26 731 12 Kolsva
<i>Antikvarisk medverkan:</i>	Västmanlands läns museum Antikvarisk expert Lisa Skanser Karlgatan 2 722 14 VÄSTERÅS Tele: 021-39 32 22

– en del av Landstinget Västmanland

Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 VÄSTERÅS
Tele: 021-39 32 22 · E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-39-5